

Διαβάζοντας ένα βιβλίο που γέννησαν οι καιροί

Ιωάννα Καρυστιάνη

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΣΕ ΔΙΣΕΚΤΑ ΧΡΟΝΙΑ

Σημειώσεις μιας ψυχιάτρου

της Κάτιας Χαραλαμπάκη

Φωτογραφία Περικλή Αντωνίου

Χαίρομαι που το βιβλίο της Κάτιας, εργασία πολυεπίπεδη, ποιοτική και απαιτητική, βάζει και στον αναγνώστη πολλή δουλειά.

Προφανώς δεν έχω τα φόντα ούτε τη ματαιοδοξία να παρλάρω μπροστά σε ψυχιάτρους και ψυχολόγους για την «σχισμογένεση», την «τριγωνοποίηση» και την «αδιαφοροποίητη μάζα του οικογενειακού εγώ».

Εσείς συνομιλείτε άνετα μεταξύ σας σε μια γλώσσα για τους απ' έξω συνθηματική ή κρυπτογραφική με τόσους επιστημονικούς όρους, με πάμπολλες αναφορές σε συγγράμματα Ελλήνων και ξένων συναδέλφων σας.

Ομολογώ μάλιστα ότι μερικές φορές αντιστέκομαι ασυναίσθητα και μέμφομαι αμυντικά τη δουλειά σας να επιμένετε στην ψηλάφηση πληγών και αναψηλάφηση ουλών, να συμπληρώνετε διαρκώς τη λίστα προγενέστερων σφαλμάτων και πιθανών μελλοντικών συνεπειών, να επισείετε την επιχειρηματολογία της δυσαρμονίας, της δυσανεξίας, της δυστυχίας.

Σας διαβάζω και σκέφτομαι, τελικά είναι τόσο τρομακτικό να γίνεσαι γονιός; Τόσο άπιαστο να είσαι καλή μητέρα; Η οικογένεια μπορεί να μοιάζει με πολυετή κάθειρξη;

Ωστόσο, κι ελόγου μας οι λογοτέχνες δεν πάμε πίσω.

Γεμίζουμε σελίδες επί σελίδων με οικογενειακά μπάχαλα, μοναξιά, ξενιτιά, φτώχεια, αδικίες, φόνους, αυτοκτονίες, φυσικές καταστροφές και εθνικές τραγωδίες, ψιλοκοσκινίζουμε την ανθρώπινη περιπέτεια και ξιφουλκούμε όσο μας κόβει με το ράβε – ξήλωνε των σχέσεων κι όσο αντέχουμε με την οδύνη της ύπαρξης.

Ζώντας μάλιστα κατά κανόνα μια συμβατική ζωή, μόνον στο χαρτί βρίσκουμε τα πλατειά μας και το θάρρος να περάσουμε στην «απαγορευμένη ζώνη» των ακραίων καταστάσεων και των μαύρων χαρακτήρων.

Στη σελίδα 103 υπάρχει η διατύπωση του Bateson, «η τέχνη είναι έκφραση του ασυνείδητου», φράση που κατά τη γνώμη μου συναντά τον Φερνάντο Πεσόα, όταν λέει πως «η λογοτεχνία και όλη η τέχνη είναι η απόδειξη πως η ζωή δεν αρκεί».

Όλοι οι άνθρωποι κάνουμε διπλή ζωή.

Και η τέχνη είναι κάτι σαν αέναο πηγαινέλα από τον εξωτερικό στον εσωτερικό βίο που συνήθως από την ενατένιση ενός μακρινού ή και φαντασιακού ορίζοντα όλο και μαζεύεται πιο κοντά, διστάζει και χασομεράει κάπου στο μισό μέτρο γύρω από τον εαυτό, δειλιάζει ώσπου να κάνει τη δρασκελιά προ το αχανές του εσώτερου εαυτού.

Η τέχνη λοιπόν είναι πάσο για τα ενδότερα της ύπαρξης, για τα χαντάκια όπου έσπασε τα μούτρα της η συνείδηση, για τα αποσιωπημένα που επιμένουν σ' έναν υπόκωφο αντίλαλο.

Τα ενδότερα όμως καταυγάζονται ή σιάζονται και από τις γενικότερες κοινωνικές συνθήκες αφού είναι, νομίζω, αδύνατη η αποσύνδεση και απόσυσχέτιση του ατόμου και κάθε πολύ προσωπικής ιστορίας από όσα συμβαίνουν γύρω.

Και το βιβλίο της Κάτιας το διάβασα σαν μια σκάλα με πολλά σκαλοπάτια, σκάλα κατηφορική που καταλήγει να σηκώνει με αποφασιστικότητα το καπάκι της καταπαχτής προς τα σκοτεινά υπόγεια, όπου όμως και τα θεμέλια.

Σε κάθε τυπωμένη σελίδα πραγματοποιείται συνάντηση αυτών που κομίζει ο συγγραφέας με αυτά που κομίζει ο αναγνώστης, όσα φέρει στο νου και στο πετσί του.

Αποσπασματική η πρώτη ανάγνωση, μου πήρε τρεις ολόκληρες εβδομάδες επειδή βρισκόμουν σε γύρισμα ταινίας στην Κρήτη, με 17 – 18 και 20 ώρες καθημερινής δουλειάς σε διαρκή υπερένταση.

Καθώς μάλιστα το θέμα της ταινίας ήταν οι 200 κρατούμενοι του στρατοπέδου του Χαϊδαρίου που εκτελέστηκαν στην Καισαριανή την Πρωτομαγιά του '44, ζούσα σε παράλληλα δίσεκτα χρόνια, αυτά του βιβλίου και του σήμερα κι εκείνα τα φοβερά της Γερμανικής Κατοχής.

Ήταν αναπόφευκτο λοιπόν να συσσωρεύω μελαγχολία και αποκαρδίωση, να συγκρίνω, να αναστοχάζομαι.

Διαβάζοντας υπογράμμιζα διάφορα και στο τέλος είχε ενδιαφέρον η συγκεντρωτική λίστα των σημειώσεων, ήταν αυτές που είχαν αντίκρισμα στις δικές μου εμπειρίες οικογένειας, φιλίας, αριστεράς, πεζογραφίας και στα δικά μου ερωτήματα που μετεωρίζονται αδέσποτα στο μουντό και αφιλόξενο παρόν.

Στη σελίδα 13 γίνεται λόγος για «φτώχεια στην πνευματική ζωή» και στη σελίδα 20 για τη «γλωσσική τυραννία».

Στην Κρήτη, μπροστά στους ηθοποιούς που υποδύονταν τον Ναπολέοντα Σουκατζίδα και τον Διοικητή του στρατοπέδου Καρλ Φίσερ, σκεφτόμουν πως το ειδεχθέστερο έγκλημα στην ιστορία της ανθρωπότητας συντελέστηκε ενός της γερμανικής γλώσσας, αυτής που έβγαλε μέγιστους ποιητές και φιλοσόφους.

Απλά και καίρια έχει μιλήσει ο Μανόλης Αναγνωστάκης με δύο φράσεις στο Υ.Γ.:

Η πρώτη «δεν υπάρχει πνευματικός ηρωισμός», η δεύτερη «ψάχνοντας τις λέξεις άρχισε το ψέμα».

Προσγειώνομαι λοιπόν με περίσκεψη και ταπεινοφροσύνη στο ψαχνό του παρόντος βιβλίου, την οικογένεια στις σημερινές συνθήκες, και καταγράφω σποραδικά και ασυστηματοποίητα κάποιους προβληματισμούς που πυροδοτούνται ή τροφοδοτούνται απ' αυτό.

Άνθρωποι ξαφρισμένοι οικονομικά, ταπεινωμένοι ηθικά, φεσωμένοι ιδεολογικά, τι αποθέματα κουράγιου έχουν ώστε να παλέψουν για την επιβίωση, υλική και συναισθηματική της οικογένειας και παραπέρα κάθε σχέσης, ερωτικής, φιλικής, συναδελφικής, σχέσεων που θεμελιώνουν και νοηματοδοτούν την ανθρώπινη ύπαρξη;

Η «νεύρωση του πολέμου» του Φρόντ ταξιδεύει ως τη σημερινή «νεύρωση της κρίσης», μια παρατεταμένη έκρυθμη κατάσταση γενικευμένης αποσταθεροποίησης

έως και κατάρρευσης γνώριμων θεσμών, με προέλαση του φασισμού και του εθνικισμού και άτακτη υποχώρηση κάθε ελπίδας.

Όταν ερημοποιείται το κοινωνικό και πνευματικό τοπίο πώς η οικογένεια θα μείνει μια όαση στην έρημο;

Η Χαραλαμπάκη ερμηνεύει διεξοδικά και θαυμαστά κάθε πτυχή του μύθου με πρωταγωνιστές τη Δήμητρα, την κόρη Περσεφόνη και τον γαμπρό Άδη, ανιχνεύοντας την προβολή του μύθου στο σήμερα.

Θα έλεγα ότι ο μύθος σκαρφίστηκε ένα είδος Σολομώντειας λύσης, η Περσεφόνη να μένει περιοδικά στου συζύγου και στις μαμάς της. Θα προχωρούσα σημειώνοντας ότι η Σολομώντεια λύση είναι και το διώροφο όπου το νέο ζευγάρι μένει στο επάνω πιο φωτεινό σπίτι και η μητέρα πιάνει το ισόγειο, φρουρός στα θεμέλια αλλά και στην είσοδο – έξοδο.

Στην εποχή της ανεργίας και του ΕΝΦΙΑ συμβαίνει να στριμώχνονται όλοι στο ίδιο διαμέρισμα ή να μετακομίζουν σε πολύ λιγότερα τετραγωνικά, ο ένας πάνω στον άλλον, κι όλων τα στόματα και τα μάτια να εκφράζουν κόπωση και απογοήτευση.

Το πρωί οι ενήλικες δεν ντύνονται όλοι για να πάνε στη δουλειά, κατά τις έντεκα ο ταχυδρόμος παραδίδει λογαριασμούς της Εφορίας, των ΔΕΚΟ, των ασφαλιστικών ταμείων, τα νήπια περισσότερο ακούνε το όνομα Μέρκελ παρά Κοκκινοσκουφίτσα.

Ο ασφυκτικός κλοιός των οικονομικών προβλημάτων, τα πτυχία που δεν έχουν ζήτηση ή αξιοποίηση στην αγορά εργασίας, η συρρίκνωση του αισθήματος ασφάλειας στο σπίτι – καταφύγιο, ο ασταθής επανακαθορισμός των ρόλων, η συνεχής ακύρωση κάθε ελπίδας επιστροφής ή κατάκτησης μιας λειτουργικής ομαλότητας κατεβάζουν τα κεφάλια και φορμάρουν παροξυσμικούς μονολόγους, που, είτε εκφωνούνται ανοιχτά είτε μένουν ανείπωτοι να σιγοτρώνε τα σωθικά.

Μερικές φορές οι άνθρωποι, απρόθυμοι να χρεώσουν τους ηθικούς αυτουργούς της κατάστασης γιατί αυτό θα σήμαινε και υποχρέωση αντίστασης ή και εξέγερσης, ψάχνουν έναν ορατό και προσιτό ένοχο εντός του οικείου περιβάλλοντος.

Και τότε ανάβουν στην οικογένεια καβγάδες, υπό πίεση εκστομίζονται υπερβολές και άδικα λόγια και το ξέσπασμα μοιάζει σαν μαφιόζικο ξεκαθάρισμα λογαριασμών.

Πολύ μπερδεμένο κουβάρι τα συναισθήματα, στύβονται άγαρμπα και αποστάζουν χολή.

Θα μπορούσα να παραθέσω και άλλα σπασμένα από τη μεταβίβαση της αποτυχίας των «επάνω» στους «αποκάτω», αφού όλες οι πολιτικές ζυγίζονται στο καντάρι της καθημερινότητας, στο «δια ταύτα» της ζωής των πολιτών.

Να ξεστρατίσω πολιτικολογώντας για τη θλιβερή φαμίλια του εγχώριου πολιτικού συστήματος και την εξίσου θλιβερή «ευρωπαϊκή οικογένεια» ή να μείνω σε ό, τι μου αναλογεί από την τριβή μέσα στη ζωή και στην πεζογραφία;

Το δικό μου SOS ιεραρχεί ως κατεπείγουσα προτεραιότητα την αντοχή και την αλληλεγγύη, αυτές σμιλεύουν το σθένος της ύπαρξης.

Οι άνθρωποι χάνουν τον εαυτό τους όταν χάσουν την ανθρωπιά τους, και τη χάνουν όταν γύρω και μέσα τους λερώνονται και σαρώνονται όλα, και δεν μένει κάτι να αγαπούν, κάτι που αξίζει να αγωνιστούν γι' αυτό.

«Παντού έτοιμος να γεράσει ο κόσμος», τρομερός ο στίχος της Κικής Δημουλά.

Με αντίθετο, σχεδόν χαρμόσυνο νόημα η θέση του Μπαχτίν «Τα γηρατεία κυοφορούν, ο θάνατος είναι γκαστρωμένος».

Και με τους δύο στο μυαλό, κι άλλους πολλούς ακόμη κι ένα σωρό ώριμες, διαφωτιστικές διατυπώσεις της Χαραλαμπάκη, κατάσπαρτες στα κεφάλαια του βιβλίου της, επισημαίνω δύο – τρεις πτυχές που ίσως έχουν κάποια αξία και για την οικογένεια.

Η έννοια του ακλόνητου

Σκαλίζοντας τους οικογενειακούς δεσμούς και δεσμά για να φύγουν τα ζιζάνια, ο κασμάς ας μη βαράει και τα θεμέλια οι διαφωνίες, οι χρεώσεις, ακόμη και εντάσεις σε ένα σπίτι με ζωντανές και όχι απονεκρωμένες σχέσεις είναι θεμιτές, λειτουργικές και λυτρωτικές, αρκεί να μην οδηγούν σε αμετάκλητη απελπισία.

Σπίτι σημαίνει «εμείς», σημαίνει «δεν είμαι κατάμονος σε όλα».

Στις παρούσες συνθήκες αποσταθεροποίησης και απόδοσης αβεβαιοτήτων και απειλών πιστεύω πως υπάρχει ανάγκη να προστατευτεί με νύχια και με δόντια ό, τι θεωρείται γερή ρίζα και συνάμα συνεκτική σκεπή.

Η οικογένεια ως πρωταρχική συλλογικότητα είναι εκπαίδευση συνύπαρξης και πρόβα συμμετοχής σε ευρύτερες συλλογικότητες με συνεκτική σκέπη, ακλόνητες αξίες όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα και η κοινωνική δικαιοσύνη.

Η επίμονη αναζήτηση του καλού

Σήμερα που η «επικοινωνία» ξεμένει στην εμπορικότητα της ηχηρής καταγγελίας, που οι χίλιες – μύριες εκδοχές της εξαπάτησης, της καχυποψίας, της γενικευμένης δυσπιστίας και του κυνισμού μονοπωλούν την πρόσοψη του παρόντος, το καλό είτε διώκεται ως παρωχημένο, γραφικό και αντιπαραγωγικό είτε, αφού επί δεκαετίες λησμονήθηκε, είναι πλέον άγνωστο.

Πώς οι άνθρωποι να διασχίσουν τον ωμό ρεαλισμό του παρόντος δίχως κάτι να ζεσταίνει την καρδιά τους;

Η καλοσύνη είναι αποκούμπι και ανάχωμα κόντρα στην αποσύνθεση, κίνητρο ανασύστασης της αλληλεγγύης.

Η έκκληση του Θανάση Βέγγου «καλοί μου άνθρωποι» μου ακούγετε τόσο συντροφική, τόσο σπουδαία.

Η επίμονη αναζήτηση του καλού βοηθάει στο κοσκίνισμα απόψεων και θέσεων, ξεχωρίζει την ανιδιοτέλεια και ό, τι μαρτυράει μόχθο για δημιουργία, αναδημιουργία του καλού εαυτού.

Ατόφια ποίηση το μπαλωμένο πανταλόνι

Τη δεκαετία του 1980, όταν η πολυτάραχη φτώχεια έγινε παρελθόν, ενέσκηψε ως επιδημία η ύβρις του άκρατου καταναλωτισμού που μεταξύ άλλων έπληξε και την οικογένεια αφού έγινε μέσο κοινωνικής καταξίωσης αλλά και εξαγορά ή διευθέτησης αντιπαλοτήτων.

Ουδείς λογικός μπορεί να διαφημίσει τα καλά της ανέχειας και της άδειας τσέπης αλλά τώρα που «λεφτά δεν υπάρχουν», ας μην υποθηκεύεται και η αξιοπρέπεια, η φτώχεια δεν είναι ρετσίνα.

Οι άνθρωποι φορώντας τα περσινά, τα προπέρσινα και τα πολύ παλιότερα και καθισμένοι μαζί στον ντεμοντέ και λίγο ξεχαρβαλωμένο καναπέ, ας βάλουν κάτω τι πραγματικά χρειάζονται από υλικά, πνευματικά και συναισθηματικά αγαθά για μια ζωή με νόημα της προκοπής.

Για μένα, το μπαλωμένο πανταλόνι είναι ατόφια ποίηση του καιρού μας.

Και ελάχιστη ανταπόκριση στο κεφάλαιο του βιβλίου της Κάτιας περί συμβολισμών και ανάγκης συμβολοποίησης. Καμιά φορά αναρωτιέμαι όμως και πόσο κοπιαστική είναι η αναζήτηση συμβολισμών, να μας βρίσκεται ένας συμβολισμός για το καθετί.

Ίσως αυτό εμποδίζει να νιώσουμε μια μικρή ιστορία όπως και όσο της αξίζει, να αφεθούμε στο κυματάκι της δίχως να τη ζώσουμε νήματα συμβολισμών.

Σε κάποιες περιπτώσεις τέτοια δουλειά κάνει από μόνη της και η κρυπτομνησία, αφού όλα του χθες, ιστορία, παραδόσεις, τέχνη αποτελούν ένα πλαίσιο που μας περικλείει και μας αναθρέφει, όλο το χθες είναι γονιός.

Προσωπικά στην πεζογραφία δεν καταφεύγω σε συμβολισμούς, τουλάχιστον συνειδητά δεν είναι ζητούμενό μου.

Αναγνωρίζοντας όμως πως κάποια σύμβολα αποκαλύπτουν, προειδοποιούν, θυμίζουν, παρηγορούν, ενώνουν, διευκολύνουν και κουμπώνουν συμμαχικά με την ανθρώπινη περιπέτεια, καλωσορίζω κι εγώ την επίδρασή τους.

Ας μη μακρηγορήσω κι άλλο.

Ζω και σκέφτομαι και γράφω με επίγνωση πια της σφοδρής επιθυμίας και ανάγκης να αγαπώ, να σέβομαι, να ευγνωμονώ, να επιμένω στο ανεξάντλητο του τετριμμένου, να υπολογίζω ως αξιοσέβαστο μέγεθος και το λειψό, ως άξιο στοργής και το ψεγάδι, ως πολύτιμο κενό ανάπαυσης της ύπαρξης τη σιωπή, ως καμένες πια τις λέξεις κριτική – αυτοκριτική αφού τις χρησιμοποιούμε κατά κόρον για να σκηνοθετηθούμε όμως βολεύει.

Η Κάτια στο βιβλίο της αναφέρεται και στον Γιούνγκ που μελετώντας τη σχέση μητέρας – κόρης σημειώνει ότι σε κάποιο βαθμό εμπεριέχουν η μία την άλλη.

Το ίδιο συμβαίνει και με δύο φιλενάδες, είδος συγγένειας ή είδος ζεύγους, που μετρούν πάνω από μισό αιώνα φιλίας, οι βίοι τους εξελίσσονται παράλληλα, ένα ζιγκ – ζαγκ της ζωής ανάμεσα από τα σχολικά τους θρανία, τα φοιτητικά χρόνια, τους έρωτες, τις γέννες, τη δουλειά, τα στραπάτσα.

Η σχέση εμπεριέχει ειπωμένα και ανείπωτα, αποθησαυρίζει αλησμόνητα περιστατικά και ενεργά συναισθήματα, ανθεκτική αγάπη κατά περιόδους σε χειμερία νάρκη για αποφυγή κατά μέτωπο σύγκρουσης με αιτία τις διαφορετικές εκτιμήσεις για επιμέρους ζητήματα της αριστεράς.

Μας ένωνε η αγάπη, μας έβαζε σε προσωρινή διάσταση η πολιτική. Για να μας ξαναφέρει κοντά η κοινή έγνοια για μια ζωή που τείνει να καταντήσει «event» αλλά εμείς έχουμε μεγάλο καημό για την αξία της.

Με παντοτινή αγάπη – Ιωάννα Καρυστιάνη 27/5/2017